

Semhûdî ve Gummâz'ı,

Muhammed AKDOĞAN

Ankara: İlâhiyât 2023, 120 sayfa.

Hadis ilmine dair çalışmalar çok geniş bir yelpazeden müteşekkildir. Akademik hadis tetkikleri; rivâyet, usûl, hadis ilimleri, tarih, literatür, modern dönem ve güncel hadis meseleleri şeklinde pek çok alanda sürdürülmektedir. Burada tanıtımını yapacağımız *Semhûdî ve Gummâz'ı* isimli çalışma, hadisçi ve tarihçi yönüyle dikkat çeken çok yönlü âlim Ebü'l-Hasen Nûrûddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed es-Semhûdî'nin (v. 911/1506) Medine halkı arasında meşhur olan rivâyetleri cem' ettiği *el-Gummâz 'ale'l-lummâz fi'l-ehâdisi'l-müştehire fi'l-mevzû'âtî'l meşhûrât'* ele almaktadır.

Eser önsöz, giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu ve önemi ve metodu olmak üzere iki başlık bulunmaktadır. Konu ve önemi kısmında, çalışma öncesi yapılan alan taraması sonucunda Semhûdî'nin daha çok Medine tarihi ile ilgili çalışmalarıyla öne çıktığı, hadisçiliği hakkında ise Türkiye'de ve dünyada herhangi bir çalışma tespit edilemediği belirtilmiştir. Bu sonuca binaen yazar, müellifin Medine halkı arasında meşhur rivâyetleri ele aldığı *el-Gummâz ale'l-lummâz'*ı incelemiş, eserdeki rivâyet ve değerlendirmelerinin önem arz ettiğini ifade etmiştir. Metod kısmında ise konuyla ilgili genel bilgilere ulaşılabilecek kaynakları sıralamış, akabinde çalışmanın ana kaynaklarına yer vermiştir. Müellifin ilgili eserdeki rivâyetlerinin tespiti için Zerküşî'nin (v. 794/1392) *et-Tezkire fi'l-ehâdisi'l-müştehire'si*, Sehâvî'nin (v. 902/1497) *el-Makâsîdül-hasene'si* ve Süyûtî'nin (v. 911/1505) eserleri ile karşılaştırılması yapılmış, kendisinden sonra telif edilen eserlere etkisi için de İbnü'd-Deyba' (v. 944/1537), Şa'rânî (v. 973/1563), Halîlî (v. 1057/1647), Necmüddîn el-Gazzî (v. 1061/1651), Aclûnî (v. 1162/1749) ve Muhammed b. Ahmed b. Cârullâh el-Yemenî es-Sa'îdî'nin (v. 1181/1767) halk arasında meşhûr rivâyetlerle ilgili eserleri incelenmiştir.

Kitabın Semhûdî'nin hayatı, ilmî kişiliği ve eserleri başlıklı birinci bölümü,

dört kısımdan meydana gelmektedir. İlk kısımda Semhûdî'nin yaşamını sürdürdüğü Mısır ve Medine şehirlerinin Burcî Memlûkler Devleti tarafından yönetildiği, pek çok âlimin gelip Memlûk topraklarına yerleşmesiyle ilmî bir hareketliliğin başladığı ve bu vesileyle birçok muhaddisin yetiştiği beyan edilerek yaşadığı dönemin siyasi ve ilmî durumu hakkında genel bir bilgilendirme yapılmıştır. İkinci kısımda soyunun Hz. Ali'ye dayanması sebebiyle seyyid olarak anılan Semhûdî'nin, 844/1440 yılında Mısır'da doğduğu, ilmî geleneğe sahip bir ailede yetişmesi hasebiyle ilk eğitimini babasından aldığı; bu süre zarfında hadis ve fıkıh ilimlerinin çeşitli eserlerini ezberlediğine dair bilgiler yer almaktadır. Daha sonra Semhûdî'nin Kahire'ye gidip dönemin önemli âlimlerden hadis, fıkıh, tefsir gibi ilimleri tahsil ettiğinden bahsedilmiş, genç yaşta tedris faaliyetine başladığı ve Medine'de bulunduğu süre zarfında ilmî bir otorite haline geldiği ifade edilmiştir.

Üçüncü kısımda Şâfiî mezhebine mensup olan Semhûdî'nin hocaları arasında Hanefî ve Mâlikî âlimlerin de bulunduğu dikkat çekilmiş; hocalarından meşhur olan Celâleddin el-Mahallî (v. 864/1459), Salih b. Ömer el-Bulkînî (v. 868/1464), Yahyâ b. Muhammed el-Münâvî (v. 871/1467), İbn Kâdî 'Aclûn (v. 876/1472), İbn Kutluboğa (v. 879/1474), Şemsüddin es-Sehâvî (v. 902/1497) ve Zekeriyâ el-Ensârî (v. 926/1520) hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Akabinde talebelerinin isimleri zikredilmiş, aralarında meşhur olan 'İzzeddin İbn Fehd (v. 922/1516) ve oğlu Muhibbüddin İbn Fehd'den (v. 954/1547) bahsedilmiştir. Son kısımda ise Semhûdî'nin pek çok eser telif ettiği ama bunlardan birkaçına yer verildiği görülmektedir. Bu eserlerden ilki Medine ile alakalı tafsilatlı bilgiler edinebileceğimiz *Vefâ'ül-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*'dır. Eserin ilk bölümlerinde Medine'nin isimleri, diğer mekânlara olan üstünlüğü, Medine'ye yerleşen kavimler, şehirde bulunan mescid, türbe ve kabirler, Rasûlullâh'ın hanımlarının evleri, hurmalıkları ve zikredilen şeyler etrafında oluşan kültür gibi ictimai ve coğrafi özelliklerinden bahsedilmiş, son bölümünde ise Rasûl-i Ekrem'in sözleri, ilk dönem uygulamaları ve onu ziyaret etmenin âdâbına dair bilgilere yer verilmiştir. *Hulâsatü'l-Vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ* ise ilgili eserin muhtasarıdır. İlmin ve âlimin faziletine dair kaleme alınan *Cevâhiru'l-'ikdeyn fi fazli's-şerefeyn*'de ise âlim ve Ehl-i beyte düşmanlıktan ve ulemâ adabından bahsedilmiştir. Son olarak çalışmanın da konusu olan *el-Gummâz ale'l-lummâz fi'l-ehâdisi'l-müştehirâ fi'l-mevzû'âtî'l-meşhûrât*'ın ismi verilmiş ve Semhûdî'nin muhtelif alanlarda kaleme aldığı eserler zikredilmiştir.

Kitabın ikinci bölümü olan *el-Gummâz ale'l-lummâz*, üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda meşhûr, müştehir ve mevzû hadis arasındaki ilişki incelenmiştir. Girişte her bir varlığın muhtelif merhalelerden geçerek kemale vasil olduğundan bahseden yazar, bu durumun hadis ilmi için de söz konusu olduğunu ifade etmiş; aynı durumun bir hadis terimi olan meşhûr ve müştehir için de geçerli olduğunu zikretmiştir. Daha sonra meşhûrün farklı tanımlarına yer veren

yazar, meşhûr hadisin sened ve metnine bakılarak, müştehirin ise sahihlik ve zayıflık durumuna bakılmaksızın sahih, hasen ya da zayıf olabileceğini ifade ederek iki terim arasındaki farka dikkat çekmiştir. Erken dönem hadis âlimleri tarafından tanımlanmamış olan meşhûr lafzının, tam olarak ne için kullanıldığı tespit edilemediğinden muhtemelen müştehir kavramının ortaya çıktığı zikredilmiştir. Ayrıca istilahlaşma sürecinin belli bir süreç içinde olduğunu ve bazı âlimlerin müştehir terimini kabul etmeyip meşhûr lafzını kullanmaya devam ettiğinden bahsedilmiştir. Mevzû hadislerin müştehir rivâyetlerin devamı olduğunu iddia edenlerin aksine M. Yaşar Kandemir ve İbrahim Sağlam'ın mevzû ve müştehir rivâyetleri içeren çalışmaları kaydettiği iki liste karşılaştırıldığında mevzû hadisleri içeren çalışmaların, müştehir hadisleri konu edinen eserlerden önce kaleme alındığı tespit edilmiştir. Daha sonra da mevzû ve müştehir hadis çalışmalarını içeren her iki listeye yer verilmiştir.

İkinci kısımda kitabın özellikleri hakkında bilgi veren yazar, Semhûdî'nin eserini sahih rivâyetlerin mevzu haberlerle karışmasını önleme ve cahil vaiz ve heva sahibi kişilerden hadisi uzak tutma gayesiyle kaleme aldığını aktarmıştır. Müellifin Sehâvî'nin *Makâsıd*'ından istifade ettiğini belirten ifadesi üzerine, *Makâsıd* ile mukayesesi yapıldığında *Gummâz*'da daha fazla rivâyet yer aldığı dile getirilmiştir. Müellifin eserdeki rivâyetleri kolay bulmak amacıyla alfabetik şekilde sıraladığını kaydeden yazar, yapmış olduğu tetkikler neticesinde bazı rivâyetlerde bu hususa riayet edilmediğini tespit etmiş ve birkaç örneğe yer vermiştir. *Gummâz*'ın Zerkeşî'nin *Tezkira*'sı, İbn Hacer'in (v. 852/1449) *el-Le'âli'l mensûra*'sı, Sehâvî'nin *el-Makâsıdü'l-hasene*'si ve Süyûtî'nin *ed-Düreru'l-müntesire*'sinden sonra meşhur/müştehire alanında yazılan ilk örneği sayılabileceğini zikreden yazar, eserin kaleme alınan te'lifât arasındaki etkisinin tespiti için kendisinden sonra aynı alanda yazılan İbnü'd-Deyba'nın *Temyizü't-tayyib*'ini, Şa'rânî'nin *el-Bedru'l-münîr*'ini, Halilî'nin *Teshilü's-sebil*'ini, Necmeddîn el-Gazzî'nin *İtkânü mâ yahsun*'unu, 'Aclûnî'nin *Keşfü'l-hafâ*'sını, Muhammed b. Ahmed b. Cârullâh el-Yemenî es-Sâ'idî'nin *en-Nevâfihu'l-atire*'sini ve Muhammed Dervîş el-Beyrûtî'nin *Esne'l-metâlib*'ini incelemiştir. Ayrıca alan yakınlığı itibarıyla Semhûdî'den sonraki mevzû hadisleri barındıran İbn 'Arrâk'ın (v. 963/1556) *Tenzihü's-şer'i'ati'l-merfû'a*'sı, Fettenî'nin (v. 986/1578) *Tezkiratü'l-mevzû'ât*'ı, Alî el-Kârî'nin (v. 1014/1605) *el-Esrâru'l-merfû'a*'sı, Şevkânî'nin (v. 1250/1832) *el-Fevâidü'l-mecmû'a*'sı, Leknevî'nin (v. 1304/1886) *el-Âsâru'l-merfû'a*'sı, Kâvûkcî'nin (v. 1305/1888) *el-Lü'lüü'l-marsû'u* ve Muhammed Beşîr Zâfir'in (v. 1322/1907) *Tahziru'l-muslimin*'i tetkike tabi tutulmuştur. Mukayeseler neticesinde 'Aclûnî, İbnü'd-Deyba' ve Muhammed Dervîş el-Beyrûtî'nin eserlerinde Semhûdî'nin ismini zikretmeden nakillerde bulunduğu tespit edilmiş ve örneklerine yer verilmiştir.

Eserlerin kaynakları kısmında Semhûdî'nin hocası Sehâvî'den çokça istifade ettiği belirtilmiş; kendisinden naklettiği bilgilerde adı geçen âlimlerin isimleri ve kaç defa zikredildiği tablo halinde gösterilmiştir. Müellifin zaman zaman bahsi

geçen âlimlere eserleriyle de yer verdiği ve bunların Mâlik b. Enes'in (v. 179/795) *Muvatta'sı*, Ahmed b. Hanbel'in (v. 241/855) *Müsned'i*, Buhârî'nin (v. 256/870) *Sahih'i*, Müslim'in (v. 261/875) *Sahih'i*, Ebû Dâvud'un (v. 275/889) *Sünen'i*, Taberânî'nin (v. 360/971) *el-Mu'cemü's-sağîr'i*, İbnü'l-Cevzî'nin (v. 597/1201) *Mevzû'âtı* ve *el-İlelû'l-mütenâhiye'si*, İbn Kesîr'in (v. 774/1373) *el-Bidâye ve'n-nihâye* ve *Menâkıb-ı Şâfiî* nin olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Semhûdî'nin bazı rivâyet değerlendirmelerinde kendi tespitlerine de yer verdiğini söyleyen yazar, eserde bulunan 351 rivâyeti sayı ve oran olarak tablo halinde göstermiştir. Müellif eseri telif ederken 277 rivâyetin tenkidinde temel kaynak olarak ismini zikretmeden Sehâvî'nin eserinden istifade etmiştir. Yazar, Semhûdî'nin dört rivâyetin izâhında Sehâvî ve İbn Hacer'in herhangi bir açıklama yapmadığını ifade etmesini, müellifin her iki muhaddise de ihtimam gösterdiğinin bir işareti olarak kabul etmiştir. Müellifin ya da müstensihin Sehâvî'ye ait olan bazı rivâyet değerlendirmelerinde sehven Buhârî ve İbn Hacer'e nispetlerin bulunduğu tespit edilmiş ve bir sonraki kısım olan eserdeki hatalı bilgiler başlığı altında ilgili rivâyetler sıralanmıştır. Yazar örneklerle geçmeden Semhûdî'nin Sehâvî'den naklettiği rivâyetlerin durumunu gösteren bir tabloya yer vermiştir.

Eserde değerlendirilen rivâyetler başlığı altında, Semhûdî'nin Sehâvî'den nakilleriyle beraber kendi görüşlerini ifade ettiği rivâyetlere yer verilmiştir. Bu rivâyetler yazar tarafından zayıf hadis, kaynağı bulunamayanlar, mevzû hadis, mevkûf hadis, kelâmü'l-kudemâ, kelâmü'l-fukahâ, kelâmü's-selef, maktû' hadis, tebeû't-tâbiîn sözü ve tabip sözü olarak muhtelif başlıklara ayrılmıştır. Eserde bulunan on altı râvî hakkındaki cerh ifadeleri Sehâvî'den nakledilmiş, sadece üç râvî müellif tarafından değerlendirilmiştir. Sehâvî'den naklen cerh ifadelerine yer verdiği râviler; Dahhâk (v. 110/729), Rakkâşî (v. 130/747), Abbâd (v. 140/757), Yahyâ b. Ubeydullâh (v. 150/767), Mükâtil (v. 150/767), Muhammed b. Abdülmelik el-Ensârî (v. 170/787), İbn Lehî'a (v. 174/790), Hüseyin b. Dumayra (v. 180/784), İbn Ebi'l-Attâf (v. 190/806), Ömer b. Râsîd (v. 220/836), Esram b. Havşeb (v. 230/844), Muhammed b. Ca'fer (v. 230/844), Ubeyd b. Sabbâh (v. 235/851), Süleymân b. Seleme (v. ?), İbn Vâsıl (v. ?) ve Mûsâ b. Rabâh (v. ?) dır. Semhûdî'nin cerh ettiği râvilerin ise Amr b. Şu'ayb (v. 118/736), Haccâc b. Ertât (v. 145/762) ve Yahyâ b. Hâşim (v. 230/844) olduğu kaydedilmiştir. Yazar bu kişilerin hangi rivâyetlerin râvileri oldukları hususunda bilgi verip haklarında hangi cerh ifadesi kullanıldığını belirtmiştir. Eserdeki rivâyetlerin farklılığına dair de bir başlık açan yazar, muhtelif kaynaklarda yer alan aynı rivâyetlerle mukabelesi neticesinde söz konusu farklılığın mana değil de lafız itibariyle olduğunu ifade etmiştir.

Üçüncü kısımda Semhûdî'nin hadisçiliğinden söz edilmiş; ilk olarak rivâyetlerde kullandığı *hadisün bâtilün*, *lem yesbü't fîhi şey'un*, *leyse bi hadîs*, *hâzâ leysa bi hadîs*, *fî senedihi da'fun*, *lâ asla leh*, *turukuhû vâhiyetün*, *turukuhû küllühû vâhiyetün*, *şevâhiduhû vâhiyetün*, *kezib*, *mühtelâk*, *kezibün mevzû'un*, *münker*, *turukuhû da'îfetün* ve *lehû turukuhû da'îfetün* cerh lafızları tek tek sıralanmış ve

bu lafızlar hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Çalışmada son olarak Semhûdî'nin rivâyet tenkit metodu ele alınmıştır.

Müellifin, Sehâvî'den nakilde bulunurken bazen rivâyetleri olduğu gibi aktarmayıp zikrettiği kadarıyla yetindiği bazen de aynı manaya gelen farklı kelimeleri tercih ettiği belirtilmiş; bu durumun, rivâyetler hususunda doğru kanaatin tespit edilmesini zorlaştırdığı ifade edilmiştir. Semhûdî'nin zaman zaman Sehâvî'nin zikretmediği isimleri açıkladığı ve görüşlerine katılmadığı beyan edilmiş; eserinde kendi rivâyet değerlendirmelerine de yer vermekle beraber tenkitlere eklemelerde bulunmuş ve ilave bilgi vermiştir. Sonuç bölümünde ise yazar, çalışma boyunca ulaştığı tespitlere atıfta bulunarak genel bir değerlendirme yapmış; *Gummâz 'ale'l-lummâz*'dan başka eserlerle mukayesesi yapılarak istifade edilmesi gerektiğine dikkat çekmiş ve diğer eserlerde bulunmayan rivâyetlere yer verilmesi bakımından eserin önem arz ettiğini vurgulamıştır.

Halk arasında yaygın olarak bilinen rivâyetler konusunda Semhûdî'den önce yayımlanmış eserlerin hemen hepsini dikkate alarak *el-Gummâz 'ale'l-lummâz*'ı çeşitli yönlerden tetkike tabi tutan yazar, gerek hadis ilmiyle ilgilenen gerekse genel anlamda ilim ehli olan okuyucuya, konuya dair doyurucu ve öğretici bilgiler ve değerlendirmeler sunmuş, ilim dünyasına güzel bir çalışma kazandırmıştır.

Hilal GÜZELTEPE (hilalguzeltepe20@gmail.com)

ORCID: 0009-0001-4888-9334

*Hadis Doktora, İzmir Kâtip Çelebi Üniv.,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis, İZMİR*